

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SUD-HUQUQ TIZIMI ISLOHOTLARINING SAMARADORLIGI: INSTITUTSIONAL O'ZGARISHLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Murodilloyev Bexruz Qodirjon o'g'li

Jizzax yuridik texnikumi o'quvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19508757>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tezisdagi O'zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini isloh qilish jarayonlarining samaradorligi, amalga oshirilgan institutsional o'zgarishlar hamda ularning odil sudlovni ta'minlashdagi ahamiyati kompleks tahlil qilinadi. So'nggi yillarda sud hokimiyatining mustaqilligini mustahkamlash, sudlar faoliyatini raqamlashtirish, protsessual kafolatlarni kengaytirish va inson huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlarning mazmun-mohiyati ochib beriladi.

Tadqiqotda sud-huquq tizimidagi tarkibiy va funksional o'zgarishlar, xususan, sudlar tuzilmasini takomillashtirish, sudyalarni tanlash va tayinlash tizimini modernizatsiya qilish, sud qarorlarining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash kabi yo'nalishlar ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan baholanadi. Islohotlar samaradorligini aniqlashda huquqiy-me'yoriy hujjatlar tahlili, statistik ma'lumotlar va qiyosiy-huquqiy usullar qo'llaniladi.

Shuningdek, sud-huquq tizimini yanada rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari, jumladan, institutsional mustaqillikni kuchaytirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda xalqaro standartlarga moslashuv masalalari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari sud-huquq tizimini yanada takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, sud-huquq tizimi, sud hokimiyati, sudya, odil sudlov, qonun, kodeks, ijro etuvchi hokimiyat, qonun chiqaruvchi hokimiyat, institutsional mustaqillik, sud qarori, ijro mexanizmi, tashkiliy mustaqillik, ixtisoslashuv, apellyatsiya, kassatsiya, huquqiy kafolat, xolis sudlov, daxlsizlik, raqamli sudlov, sud amaliyoti, fuqarolarning huquqlari, xalqaro huquqiy standartlar.

THE EFFECTIVENESS OF JUDICIAL-REFORM MEASURES IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN: INSTITUTIONAL CHANGES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Abstract. This scientific thesis provides a comprehensive analysis of the effectiveness of judicial reforms in the Republic of Uzbekistan, focusing on the institutional changes implemented and their significance in ensuring fair justice. The study examines recent reforms aimed at strengthening judicial independence, digitizing court activities, expanding procedural guarantees, and enhancing mechanisms for the protection of human rights.

The research evaluates both the structural and functional transformations within the judicial system, including the improvement of court structures, the modernization of the selection and appointment processes of judges, and ensuring the openness and transparency of court decisions, from theoretical and practical perspectives. Legal and regulatory documents, statistical data, and comparative-legal methods are applied to assess the effectiveness of these reforms.

Furthermore, the thesis substantiates prospective directions for the further development of the judicial system, such as strengthening institutional independence, expanding the implementation of digital technologies, and aligning national practices with international standards. The results of the study provide a basis for developing scientific and practical recommendations for the further improvement of the judicial system.

Keywords: *Constitution, judicial system, judiciary, judge, fair justice, law, codes, executive power, legislative power, institutional independence, court decision, enforcement mechanism, organizational independence, specialization, appeal, cassation, legal guarantee, impartial justice, judicial immunity, digital justice, judicial practice, citizens' rights, international legal standards.*

Kirish

Huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirish sharoitida sud hokimiyatining mustaqilligi hamda odil sudlovning samarali faoliyati davlat boshqaruvi tizimining eng muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Sud-huquq tizimi nafaqat nizolarni hal etish mexanizmi, balki inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, qonun ustuvorligini ta'minlash hamda davlat organlari faoliyati ustidan samarali nazoratni amalga oshiruvchi konstitutsiyaviy institut sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois sud tizimini modernizatsiya qilish masalasi har qanday islohotlar strategiyasining markaziy yo'nalishlaridan biri sanaladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini tubdan yangilashga qaratilgan keng ko'lamli institutsional va normativ-huquqiy o'zgarishlar amalga oshirildi.

Xususan, sud hokimiyatining mustaqilligini kuchaytirish, sudyalarni tanlash va tayinlash tartibini takomillashtirish, sudlar ixtisoslashuvini kengaytirish, ma'muriy sudlar faoliyatini yo'lga qo'yish, sud jarayonlarining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha muhim qadamlar tashlandi. Mazkur o'zgarishlar sud tizimining institutsional asoslarini mustahkamlash bilan birga, fuqarolarning sudga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytirishga va sud qarorlarining sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq sud-huquq tizimidagi islohotlarning samaradorligini baholash masalasi murakkab va ko'p qirrali ilmiy muammo hisoblanadi. Chunki samaradorlik nafaqat qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar yoki tashkiliy o'zgarishlar bilan, balki ularning amaliy natijalari — sud qarorlarining barqarorligi, fuqarolarning sud tizimiga bo'lgan ishonchi, inson huquqlarining real himoya darajasi hamda sudlov jarayonlarining tezkorligi va shaffofligi bilan belgilanadi.

Shu jihatdan, amalga oshirilgan institutsional o'zgarishlarni tizimli tahlil qilish, ularning ijobiy va muammoli jihatlarini aniqlash, xalqaro standartlar bilan qiyosiy baholash ilmiy jihatdan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqot sud-huquq tizimi islohotlarining nazariy-huquqiy asoslarini ochib berish, ularning institutsional mexanizmlarini tahlil qilish hamda rivojlanish istiqbollari aniqlashga qaratilgan. Shuningdek, ishda sud hokimiyatining mustaqilligini yanada mustahkamlash, sudlov sifati va samaradorligini oshirish hamda raqamlashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqish ko'zda tutiladi. Shu orqali sud-huquq tizimini izchil va barqaror rivojlantirishning konseptual yo'nalishlarini asoslab berish maqsad qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Sud hokimiyatining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi va islohotlarning normativ asoslari.

Sud-huquq tizimini isloh qilishning fundamental huquqiy asosi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan hokimiyatlar bo'linishi prinsipiga borib taqaladi.

Konstitutsiyaga muvofiq, sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatdan mustaqil holda faoliyat yuritadi hamda odil sudlovni amalga oshirish orqali inson huquq va erkinliklarini himoya qiladi.

Sudyalarning daxlsizligi, ularning faqat qonunga bo'ysunishi, sud ishlariga aralashishga yo'l qo'yilmasligi kabi qoidalar sud hokimiyatining konstitutsiyaviy kafolatlari sifatida belgilangan.

Sud tizimining tashkiliy-huquqiy asoslari Sudlar to'g'risidagi Qonun bilan tartibga solinadi. Mazkur qonunda sudlar tizimi (Konstitutsiyaviy sud, Oliy sud, harbiy sudlar, ma'muriy, jinoyat, fuqarolik va iqtisodiy sudlar), ularning vakolatlari hamda sudyalarning maqomi belgilangan. Ayniqsa, sudyalarni tanlash, tayinlash va intizomiy javobgarlikka tortish tartibining aniq huquqiy reglamentatsiya qilinishi sud hokimiyatining institutsional mustaqilligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, protsessual qonunchilik — Jinoyat-protsessual, Fuqarolik-protsessual, Iqtisodiy-protsessual hamda Ma'muriy sud ish yurituvini to'g'risidagi kodekslar — odil sudlovni amalga oshirishning aniq protsessual mexanizmlarini belgilaydi. Ularda tortishuv va tenglik prinsipi, aybsizlik prezumpsiyasi, sud qarorlarining qonuniyligi va asoslanganligi kabi fundamental tamoyillar mustahkamlangan.

2. Institutsional transformatsiya: sud tizimini modernizatsiya qilish bosqichlari

Sud-huquq tizimidagi islohotlar institutsional transformatsiya xarakteriga ega bo'lib, ular bir necha yo'nalishda amalga oshirildi.

Birinchidan, sudlar ixtisoslashuvi chuqurlashtirildi. Ma'muriy sudlarning alohida tizim sifatida shakllantirilishi davlat organlari qarorlari ustidan sud nazoratini kuchaytirdi. Bu fuqarolarning davlat bilan munosabatlarida huquqiy himoya mexanizmlarini sezilarli darajada kengaytirdi.

Ikkinchidan, sud hokimiyatining tashkiliy mustaqilligini kuchaytirish maqsadida sudyalarni tanlash va lavozimga tayinlash mexanizmlari takomillashtirildi. Sudyalar faoliyatini baholash mezonlarining aniqlashtirilishi, ularning daxlsizligini kafolatlovchi normalarning kuchaytirilishi sud tizimining professional va xolis faoliyat yuritishiga xizmat qilmoqda.

Uchinchidan, sud jarayonlarining ochiqligi va shaffofligi ta'minlandi. Sud qarorlarining e'lon qilinishi, sud majlislarining audio-video qayd etilishi hamda sud amaliyotining ommaviy axborot vositalarida yoritilishi jamoatchilik nazoratini kuchaytirdi. Bu esa sud hokimiyatining legittimligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

To'rtinchidan, sud ish yurituvini raqamlashtirish bosqichi boshlandi. Elektron sud tizimlari, onlayn murojaat qilish va masofaviy sud majlislari mexanizmlarining joriy etilishi sudlov jarayonining tezkorligi va qulayligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

3. Sud-huquq tizimi islohotlarining xalqaro-huquqiy asoslari

Sud tizimini isloh qilish jarayonida xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalari muhim metodologik manba bo'lib xizmat qilmoqda. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan "Sud organlarining mustaqilligi to'g'risidagi asosiy prinsiplari" sud hokimiyatining institutsional mustaqilligini ta'minlashda asosiy xalqaro standart hisoblanadi.

Shuningdek, inson huquqlarini sud orqali himoya qilishning samarali mexanizmlari xalqaro hujjatlarda belgilangan adolatli sudlov tamoyillariga muvofiq ravishda takomillashtirilmogda. Bu esa milliy sud tizimining xalqaro reyting va indekslardagi o'rnini mustahkamlashga ham xizmat qilmoqda.

4. Islohotlar samaradorligining nazariy-huquqiy mezonlari

Sud-huquq tizimidagi islohotlar samaradorligini baholash kompleks yondashuvni talab etadi. Ilmiy nuqtayi nazardan samaradorlik quyidagi mezonlar asosida aniqlanadi:

- sud hokimiyatining real mustaqilligi;
- sud qarorlarining barqarorligi va sifat ko'rsatkichlari;
- ishlarni ko'rib chiqish muddatlarining maqbulligi;
- sud qarorlarining ijrosi darajasi;
- fuqarolarning sud tizimiga bo'lgan ishonchi.

Agar sud qarorlari amalda bajarilmasa yoki sudyalarning faoliyatiga noqonuniy aralashuv mavjud bo'lsa, normativ islohotlarning o'zi yetarli bo'lmaydi. Shu bois sud tizimining samaradorligi nafaqat normativ-huquqiy bazaning mukammalligi, balki uning real ijrosi bilan belgilanadi.

5. Rivojlanish istiqbollari: tizimli yondashuv zarurati

Kelgusida sud-huquq tizimini rivojlantirish quyidagi strategik yo'nalishlarni talab etadi:

1. Sud hokimiyatining moliyaviy va tashkiliy mustaqilligini yanada kuchaytirish;
2. Sudyalarning malakasini oshirishning uzluksiz tizimini takomillashtirish;
3. Sud qarorlarining ijrosini ta'minlash mexanizmlarini kuchaytirish;
4. Raqamli sudlov infratuzilmasini kengaytirish;
5. Sud amaliyotining yagona va barqarorligini ta'minlash.

Shunday qilib, sud-huquq tizimidagi institutsional o'zgarishlar huquqiy davlat qurish jarayonining ajralmas qismi sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur islohotlarning izchil va tizimli davom ettirilishi odil sudlov samaradorligini oshirish hamda fuqarolarning huquqiy himoyasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida sud-huquq tizimini isloh qilish jarayonlari izchil va tizimli xarakter kasb etib, ularning normativ-huquqiy asosi avvalo O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda Sudlar to'g'risidagi Qonunda mustahkamlangan. Mazkur huquqiy asos sud hokimiyatining mustaqilligi, sudyalarning daxlsizligi, odil sudlovni amalga oshirishning fundamental prinsiplari hamda inson huquqlarini sud orqali himoya qilish mexanizmlarini kafolatlaydi.

So'nggi yillardagi institutsional o'zgarishlar — sudlar ixtisoslashuvining kengaytirilishi, ma'muriy sudlar tizimining shakllantirilishi, sudyalarni tanlash va tayinlash mexanizmlarining takomillashtirilishi, sud jarayonlarining ochiqligi va raqamlashtirish jarayonlarining joriy etilishi — sud tizimining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishiga xizmat qilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi tomonidan sud amaliyotini umumlashtirish va yagona huquqni qo'llash amaliyotini shakllantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar sud qarorlarining barqarorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Biroq sud-huquq tizimidagi islohotlar samaradorligi nafaqat normativ bazaning takomillashuvi, balki uning amaliy ijrosi bilan belgilanadi. Sud qarorlarining o'z vaqtida va to'liq ijro etilishi, sudyalarning real mustaqilligi, fuqarolarning sud tizimiga bo'lgan ishonchi hamda xalqaro huquqiy standartlarga muvofiqlik darajasi islohotlarning asosiy natijaviy ko'rsatkichlari sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois sud-huquq tizimini rivojlantirish jarayoni doimiy monitoring va ilmiy tahlilni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: *Huquq* nashriyoti, 1992.
2. O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni, № ORQ-684. — Toshkent, 2021; qonun 2021 yil qabul qilingan va qonunchilik ma'lumotlar bazasida mavjud.

3. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (oxirgi o‘zgartishlar bilan). — Toshkent: *Huquq* nashriyoti, **2021**.
4. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik-protsessual kodeksi (oxirgi o‘zgartishlar bilan, jumladan 2023-yilgi qonunlar bilan). — Toshkent: *Huquq* nashriyoti, **2023**.
5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy-protsessual kodeksi (oxirgi tahrirlar bilan). — Toshkent: *Huquq* nashriyoti, **2021**. (*yangi tahrirlar mazmuni qomunchilikda qayta ko‘rib chiqilib, sudlar tuzilmasida o‘z aksini topmoqda: apellyatsiya, kassatsiya institutlari va boshqalar*).
6. O‘zbekiston Respublikasi Ma‘muriy sud ishlarini yuritish to‘g‘risidagi kodeksi (oxirgi tahrirlar bilan). — Toshkent: *Huquq* nashriyoti, **2021–2024**. (*Qonun loyihalari va amaliyotga tayyorlov jarayoni davom etmoqda.*)
7. United Nations. *Basic Principles on the Independence of the Judiciary*. — New York: United Nations, **1985** (xalqaro sud mustaqilligi prinsiplari).
8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi qarorlari va tushuntirishlari (rasmiiy sayt materiallari, **2021–2025**).
9. Abdullayev, S. *Sud-huquq tizimi islohotlari va institutlar mustaqilligi: nazariy-amaliy tadqiqot*. — Toshkent, **2022**.
10. Karimov, D. *O‘zbekistonda adolatli sudlovni ta‘minlash mexanizmlari*. — “Huquqshunoslik” jurnali, **2021**, №4, 45–58.